

AUERBACH VE “FIGURA” KAVRAMI

A. Sait Akçay

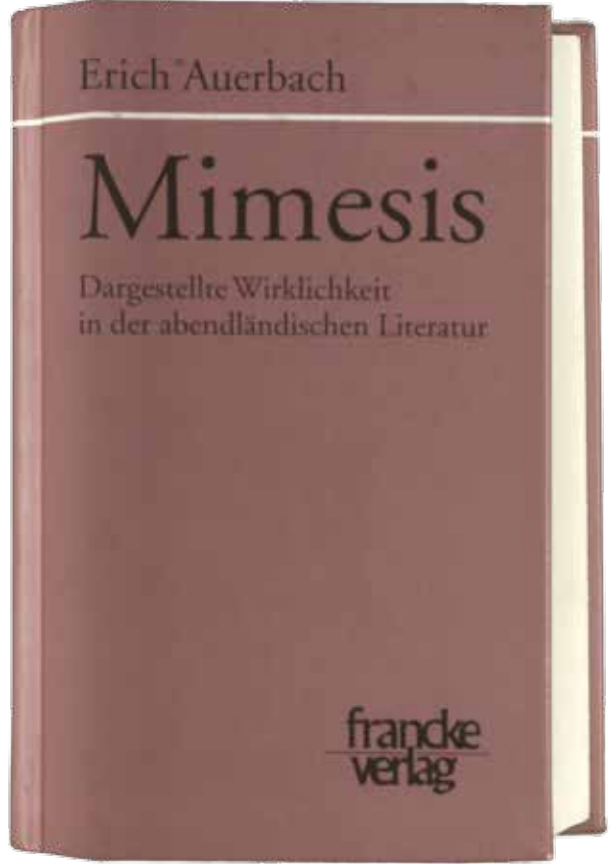
- Erich Auerbach; Almanya, Türkiye ve Amerika’da Roman Dilleri ve Edebiyatı (Romanistik) bölümünde görevli bir öğretim üyesiydi. *Mimesis, Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur* çalışmasıyla dünya çapında ün kazanmış, edebiyat eleştirisi ve karşılaştırmalı edebiyatın saygın adları arasında yer almıştır.

Nazi zulmünden kaçarak İstanbul Üniversitesi Roman filolojisi bölümünde meslektaşı Leo Spitzer’in yerine ders vermeye başlayan -ve bu süre boyunca Mina Urgan, Azra Erhat, Güzin Dino gibi pek çok kişinin de hocası olan- Auerbach, yukarıda sözünü ettiğimiz ve Türkçeye *Taklit, Batı Edebiyatında Gerçekliğin Temsili* başlığı altında çevirebileceğimiz; Batı edebiyatında gerçekliğin izini süren özgün ve ufuk açıcı çalışmasını İstanbul’da yazmıştır. Ancak adı geçen çalışmasının edebiyatımıza, edebiyat eleştirimize katkısı pek azdır. Daha doğrusu söz konusu çalışmasının tanınırlığı ve dolayısıyla etkisi sınırlı kalmış, belli bir edebiyat çevresini aşarak tartışılmadığından Ziya Gökalp-Fuat Köprülü temelli resmî edebiyat ve dil anlayışı egemenliğini sürdürmüştür. Söz konusu anlayışın “ulus” inşa etme amaçlı bir devlet siyasetine dönüşmesi, aynı dönemde yaşayan Auerbach’ın karşılaştırmalı edebiyat alanındaki yaklaşımlarına “şimdi sırası değil” denerek kulak tıkamakla sonuçlandığını da düşünebiliriz. Kuşkusuz edebiyat çevrelerinin *Mimesis*’e karşı ilgisizliği ve bugüne kadar Türkiye Türkçesine çevrilememesi de bu “kulak tıkama” eyleminin bir başka üzücü yanı.

Edward Said, sürgün deneyiminin edebiyattaki karşılığının kıskırtıcılık olduğunu iddia ederken Joseph Conrad, James Joyce ve

Vladimir Nabokov gibi isimleri anması tesadüfi olmasa gerek. Kaldı ki Said, kendisini de aynı kategoride görür. Auerbach'ı, tam da Said'in bahsettiği sürgünlük aurasından beslenen bir eleştirmen olarak görmek gerekir. Zira İstanbul yaşadığı 1936 ile 1947 yılları arasında kaleme aldığı "Figura" adlı uzun makalesinin yanı sıra *Mimesis* çalışması da bir yer değiştirmenin / huzursuzluğun endişesinden ortaya çıktığını söylemek mümkün. Ne var ki Said, Auerbach'ın eserinden övgüyle söz etse de eseriyle sürgün hayatı arasında pek bağ kurmaz açıkçası; hatta Theodore Adorno'yu bile anmaz aynı kulvarda. Said, *Mimesis*'in İngilizcede yayımlanışının 50. yılı baskısına yazdığı ön sözde, Auerbach'ın özverili ve kapsamlı çalışmalarıyla kendi kendisini yetiştiren birisi; *autodidact* olduğunu söylemektedir.

Ben burada Auerbach'ın ilk defa Almanya'da yazmaya başladığı ancak İstanbul'da sürgün hayatını sürerken bitirdiği "Figura" yazısından yola çıkarak kavramın kendisine, biçimsel dönüşümlerine bakmaya çalışacağım. Figura'nın ne olduğunu anlamadan *Mimesis*'in tam olarak anlaşılacağını de düşünmüyorum.

Istanbul Schriften Nr. 5 | Istanbul Yazıları
Herausgeber Çıkarıcılar
ROBERT ANHEGGER • WALTER RUBEN • ANDREAS TIETZE

NEUE DANTESTUDIEN

Sacrae scripturae sermo humilis
Figura
Franz von Assisi in der Komödie

DANTE HAKKINDA YENİ ARAŞTIRMALAR

ERICH AUERBACH

I S T A N B U L
1 9 4 4

Dil bilimini hümanist bir biçimde yeniden inşa etmeye çalışan Auerbach'ın amaçlarından biri de anti-semitik, ırkçı Aryan ideolojisinin ürettiği tezi çürütmektir. Bu bağlamda *Eski Ahit* ve *Yeni Ahit* arasında tesis edilen bağın gücünü vurgularken tek tek metinlerden yola çıkarak figural, alegorik olmayan yorumun Batı Hristiyanlığını Aydınlanma Çağı'na kadar yönlendirdiğini iddia edecektir.

Figura ve Alegori

Auerbach, “figura” teriminin tarihsel süreçlerini örnekleriyle gösterirken klasik Roma edebiyatından Rönesans'a kadar uzun bir dönemi inceler. Antik pagan dönemde zuhur eden figura, daha sonra Kilise Babaları tarafından gerçekliğin *figural* yorumuna dönüşerek tarihî bir önem kazanır. Figura, ilk olarak “Terence” olarak da bilinen Romalı oyun yazarı Publius Terentius Afer'in metinlerinde “plastik form” olarak kullanılmıştır. Ancak kavramının esas dönüşümü, Roma eğitiminin sisteminin helenizasyonu yani klasik Yunan medeniyetinin benimseyişiyle başlar. Auerbach; bu dönemde Marcus Terentius Varro, Lucretius ve Cicero'nun önemli roller üstlendiğini söyler.

Varro'nun yazılarında “figura”, plastik formun dışında kullanılmıştır. Figura'nın “dışa dönük görünüm” ya da “taslak” anlamlarında kullanıldığına dikkat çeken Auerbach, Varro'nun kavrama kattığı en önemli yeniliğin gramerde olduğunu belirtir. Latin dil bilgisi uzmanlarınca daha çok çoğul ve soyut bir anlamda kullanıldığını da belirten Auerbach, terimin Yunanca karşılığının “dışa dönük biçim” anlamına gelen *schema* olduğunu söyler. Ancak yine de “figura” kavramının daha geniş, bazen daha plastik, daha dinamik ve parlak olduğunu belirtir. Söz gelimi Aristoteles'te oyuncuların mimikleri, jestleri *schema* olarak ifade edilirdi fakat “figura”da bu hareket ögesi daha da geliştirilmiştir.

Roma şairi ve filozofu Titus Lucretius ise figura terimini “daha özgür” ve “aşırı bireysel” biçimde ilk kez Grek felsefesindeki anlamıyla kullanır. Terimi plastik ve görsel anlamından duyuşal alana aktaran Lucretius, Auerbach'a göre, “figura”nın en önemli dönüşümünü formdan taklide (*imitation*), modelden kopyaya kaydırarak gerçekleştirmiştir. Cicero ise “figura” kavramını daha sezilebilir bir anlamda, felsefi ve retorik çalışmalarında kullanmıştır.

Roma Cumhuriyeti Dönemi'nin sonlarına doğru “figura” kavramının felsefede ve etkili konuşmada yerini çok sağlam bir biçimde aldığını vurgulayan Auerbach, Romalı şairlerin de kavramın gelişimine katkı sağladıklarını söyler. Latin edebiyatının kanonik şairlerinden Ovidius'un kavramın

dönüşümüne katkısının büyük olduğunu söyleyen Auerbach, şairin sık sık kavrama döndüğünü hatırlatır. “Figura”nın Ovidius’ta bir “kopya” olarak belirdiğine de işaret eden Alman filolog, şu alıntılarını sunar: “Kâinat, tanrının geniş mahzeninden ufak biçimi”; “Binlerce şekilde kucaklaştılar.”

Ovidius’ta “figura”; hareketli, değişken, çok biçimli ve aldatıcı formlarda kullanılmaktadır. “Figura”nın anlamının hâlâ biçimle ilgili olduğunu görüyoruz. Lucanus ve Statius’ta da “figura” bir hayal ürünü biçiminde sunulur.

Marcus Fabius Quintilianus ise figür’ün mecaz olmadığını iddia eder. Mecazın daha daraltılmış bir kavram olduğundan dem vururken figürün ise bir söylem formu olduğunu ifade eder. Figürün amacının, mecazlarda olduğu gibi bir sözcüğü başka bir sözcük yerine kullanmak olmadığını söyleyen Quintilianus, figürün oluşumunda sözcüklerin doğru anlamıyla ve düzeniyle kurulduğunu ifade eder.

Pagan literatüründe “figura”nın anlamındaki değişim göz kamaştırıcı olsa da Auerbach, Kilise Babalarının daha dinî bağlamda kavramı yeniden inşa etmelerinin tarihî önem taşıdığını ifade eder.

İlk dönem Roma Hristiyanlık Dönemi’nin en üretken isimlerinden Tertullian, “figura” kavramını ilk kez teolojik bir bağlamda kullanır. Figura’nın Hristiyanlık teolojisinde biçimlenişleriyle ilk defa kutsiyet kazanmış olur. Tertullian’ın kullanımıyla “figura”, gerçek ve tarihsel olandır ve aynı zamanda başka *gerçek ve tarihî* olanı da bildirir.

Auerbach burada, *Eski Ahit* ile *Yeni Ahit* arasında bir bağ kurar. Tertullian’ın getirdiği yeni yorumla “figura” sıradan bir metaforun ötesine taşınmıştır. Dolayısıyla *Eski Ahit*’te geçen kişiler ve olaylar *Yeni Ahit*’in ve günahtan arınma (*salvation*) tarihinin de bir ön tasarısıdır. Tertullian; *Eski Ahit*’in saf bir alegori olmadığını, gerçekliğinin olduğunu ve o gerçeklikte de bir alamet figürü olduğunu savunur. Nebevi figür (*prophetic figure*) tamamen tarihsel bir vakadır. Buradan yola çıkarak İsa Mesih’in kendini tamamlayacağını söyler Tertullian.

“Figura”, Tertullian’a göre, tözün bir parçasıdır. İsa’nın son akşam yemeğinde ekmeğin hakkında söylediklerini şöyle yorumlar: “Bu benim bedenim, bedenimin bir figürüdür.” Daha sonra gerçek bir beden olmadığı yerde *figür* olmaz, diye ekler.

Auerbach, figura ile alegori arasında keskin bir ayrım yapar. Alegori, daha dünyevi ve yatay gelişirken figura ise düşey düzlemde gelişip kutsal ile

dünyevi arasında bağ kurar ki bu yaklaşımın izlerini de *Mimesis* boyunca görürüz.

St. Augustine de *Kutsal Kitap*'ın tamamen alegori olduğunu reddeder. Kili-se Babalarının figura ile birlikte kullandıkları başka kavram ise tecelliyat diyebileceğim *fulfillment* kavramıdır.

Figural Yorum

Kilise Babaları sıklıkla ilk dönem Hristiyan metinlerini kullanarak figural yorumu kanıtlamaya çalışır. *Eski Ahit* ve *Yeni Ahit* arasında ilişki kurmak için başvurulan bu yöntem, olaylar ve kişiler arasında bağlantı kurarak akrabalık tesis edip öncelik sonralık ilişkisine göre kehanetvari bir öngörüye gerekli kılar.

Auerbach'a göre "figural yorum", iki olay ya da kişi arasında bir bağ tesis etmeyi amaçlar. Birincisi sadece kendisi değil, aynı zamanda ardılını da gösterir; ikincisi de birincisini kapsar ve tamamlar. Bu tarz yaklaşım sayesinde *Eski Ahit* bir kanunlar ve İsrailoğullarının kitabı olmaktan çıkıp İsa Mesih'in ve kefaretin (*redemption*) bir dizi figürüne dönüşmüştür.

Auerbach'ın en önemli saptaması da figural yorum ile alegorik metodun çıkış noktalarının farklı olmasıdır. Figural metot, Hristiyanlığın etkileşimlerine kadar uzanırken alegorik yaklaşım ise antik çağlardan devşirilmiştir, der.

Orta Çağ'da figural yorumun en belirgin olduğu metinler Dante'nin *İlahi Komedyası*'ndadır çünkü Dante, Hristiyanlığın arınma / kurtuluş hikâyesiyle Roma seküler Monarşisi arasında önceden belirlenmiş bir uyuma inanır, der Auerbach. Dolayısıyla bu durumda şairin figural yaklaşımla pagan Roma'yı ele alması, şaşırtıcı olmasa gerek.

Şüphesiz Auerbach, Yahudi-Hristiyan geleneğinin uzlaşısını metinler üzerinden "figura" metaforunun Antik Dönem'den Rönesans'a uzanan yapısal dönüşümlerini göstererek Batı kültüründe daha sonra *Mimesis*'te işleyeceği gerçekliğin temsillerini de bu değişimler üzerinden okur.